

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

DOCTOR
HONORIS CAUSA

JOAN FUSTER I ORTELLS

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA
Servei de Biblioteques

1500141726

... LLEGIT A LA CERIMÒNIA
D'INVESTIDURA CELEBRADA
A LA SALA D'ACTES D'AQUEST RECTORAT
EL DIA 1 D'OCTUBRE DE L'ANY 1984

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

DOCTOR
HONORIS CAUSA

JOAN FUSTER

DISCURS LLEGIT
A LA CERIMÒNIA
D'INVESTIDURA CELEBRADA
A LA SALA D'ACTES
D'AQUEST RECTORAT
EL DIA 1 D'OCTUBRE
DE L'ANY 1984

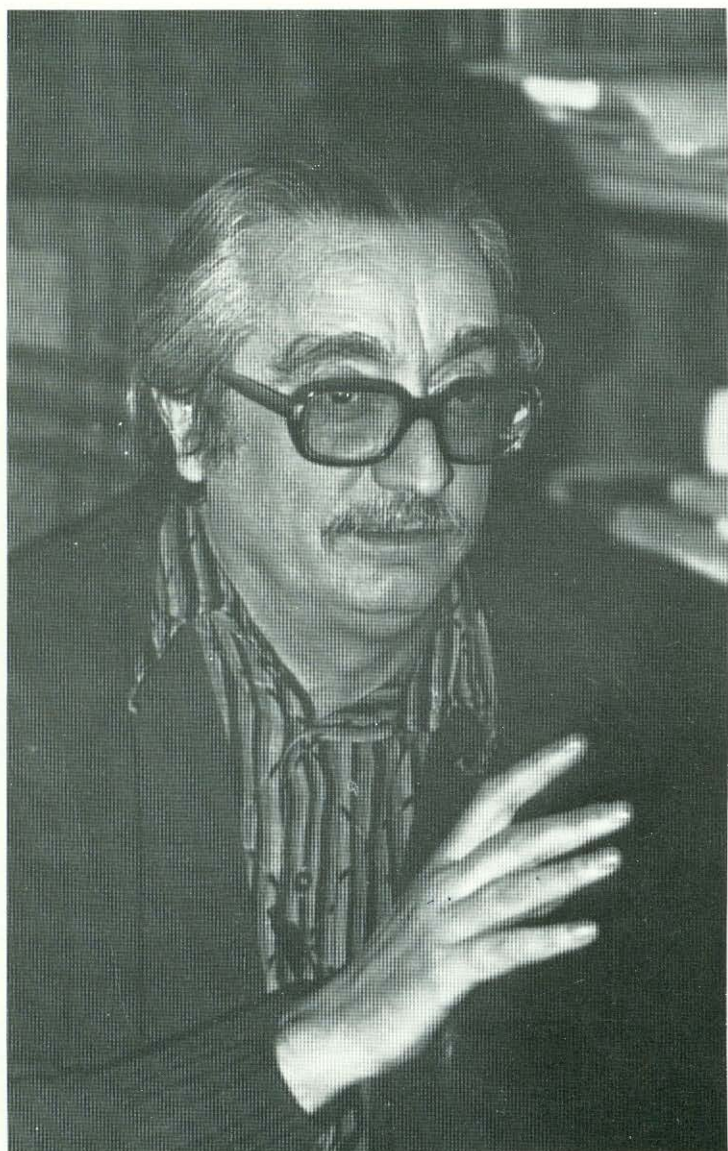

BELLATERRA, 1984

Il·lustració de la coberta:
NAIB AB LA DIVISA DE VALENCIA
Gravat al metall, d'escola flandesa, d'autor desconegut
(*Museu Imperial de Berlín*)

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA
Bellaterra (Barcelona)
Servei de Publicacions
Dipòsit Legal: B. 15.116 - 1984
Producció i Impressió: Coordinadora Gràfica, S.A.
Printed in Spain

A proposta de la Junta de la Facultat de Lletres del dia 26 de gener de 1984, la Junta de Govern d'aquesta Universitat, celebrada el dia 24 de febrer de 1984, va prendre l'acord d'investir com a Doctor Honoris Causa d'aquesta Universitat al senyor Joan Fuster i Ortells.

PRESENTACIÓ DE JOAN FUSTER

PER

LOLA BADIA

«Les tres o quatre “cultures regionals” que s’articulen en la “cultura nacional”, als Països Catalans, podrien revertir en una fructuosa renovació, si a Barcelona hi fossin més atents, i no es limitessin a “mirar-se el melic” com ha dit algú.» Podem llegir aquesta frase cap al final de l’aportació de Joan Fuster *Cultura nacional i cultures regionals als Països Catalans*, darrera de les *Reflexions crítiques sobre la cultura catalana*, promocionades per la Generalitat de Catalunya i publicades en volum l’any 1983. L’article de Fuster, que insisteix novament sobre la realitat geogràfica plural del fet cultural català, és l’últim d’una sèrie de diversament compromesos i, dintre del conjunt, presenta una doble particularitat: fer de presència testimonial valenciana i recordar-nos als barcelonins que, sols, estem perduts.

«Tenim els dies comptats, i hem d’espavilar-nos. Ja no es pot ser “regionalista” de Catalunya: o “nacionalista” de la Catalunya estricta. Ho hem de tenir ben present: la “nació catalana”, culturalment i políticament, no pot clausurar-se en les quatre províncies del Principat.» Aquesta afirmació amplia la citada abans i resumeix una posició clàssica de Fuster, que, al meu entendre, adquireix als anys vuitanta un sentit cultural, i sobretot universitari, que a Catalunya ens hauríem d’apren-

dre d'una vegada per totes. Estem massa acostumats els barcelonins a repassar la història de la literatura catalana de la Renaixença ençà i a transformar en marginació i oblit la precarietat de les aportacions «perifèriques», valencianes i, en menor grau, mallorquines, al patrimoni comú. En primer lloc hauríem de començar a considerar que, segurament, a partir de la Postguerra, la línia ascendent Renaixença-Modernisme-Noucentisme, que diferencia clarament el Principat de les altres regions catalanes, ha perdut el seu vigor: al marge del pòsit de tradicions més o menys recuperades a Catalunya, cada cop ens trobem en una situació més anivellada catalans, valencians i mallorquins, tots plegats dintre de l'Espanya de les autonomies, i no sé si precisament per a bé.

En segon lloc, afortunadament, no tota la cultura és literatura. Perquè, encara que ens entestem a ser literàrio-cèntrics, haurem de reconèixer que la València dels anys vuitanta ens hauria de fer canviar ja els vells esquemes que Fuster anomena «noucentistes» en el mal sentit de la paraula. Perquè a València hi ha Vicent Andrés Estellés i perquè hi ha Joan Fuster, i al darrera d'ells una realitat viva i activa que donarà sorpreses als «catalunyesos».

Com a medievalista considero que tinc un punt de mira privilegiat per a dir el que dic: si València i Mallorca no existissin, me les hauria d'inventar. Si Ausiàs March i Ramon Llull no haguessin existit, hauria de plegar la barraca, literalment.

Començo, doncs, aquesta presentació de Joan Fuster, mostrant que he après una lliçó que fa molts anys que professa i, ja que he personalitzat, permeteu-me que tot passant clarifiqui el meu paper en la cerimònia que ens ocupa;

no fa gaires mesos vam pronunciar en aquesta mateixa Aula uns discursos glossant les figures d'uns vells mestres que es jubilaven. Canviant el que hagi de ser canviat, la meva situació és ara la mateixa d'aleshores, amb l'única diferència que això, enlloc d'un comiat afectuós, és una benvinguda tardana.

Donada la magnitud de l'obra de Joan Fuster, la benvinguda que es proposa de donar-li avui la Universitat Autònoma de Barcelona és efectivament tardana; no és aquest el moment d'evocar els motius pels quals Fuster ha lluitat a la guerrilla cultural enlloc de fer-ho, com nosaltres, a l'exèrcit regular. Si el necessitem de la nostra banda és perquè sabem que les guerres les guanyen els guerrillers i perquè, en definitiva, volem que se sàpiga tot el que hem après d'ell. Iniciem així la carrera dels reconeixements acadèmics; faré un auguri: tant de bo el valor simbòlic de l'acte d'investidura de Joan Fuster com a Doctor *Honoris Causa* d'aquesta Universitat no serveixi només per a calmar la mala consciència dels universitaris que sabem menys coses que no pas ell, sinó que esdevingui un estímul amb projecció de futur.

He començat parlant de València i difícilment hauria pogut fer altrament. Fuster és molts personatges en un, però si alguna cosa és pel damunt de tot, és un senyor de Sueca. Ja ho va dir qui va anomenar-lo ja fa anys «el Sòcrates del País Valencià». No continuaré pel camí del ditirambe perquè no és el meu estil i perquè no vull perdre les amistats de Joan Fuster.

A una *Taula de Canvi* de 1978 un comentarista deia que ja era hora que algú fes una tesi doctoral sobre Fuster. Bé, això sembla que va endavant i de moment tenim per a les nostres necessitats un «Fuster portàtil» de Josep Iborra, publicat

el 1982. Tothom pot assabentar-se de qui és Fuster, d'altra banda, fent servir la *Gran Enciclopèdia Catalana*, el *Diccionari de Literatura Catalana* o alguna altre eina de l'estil. No cal que us conti, doncs, tot allò: que va néixer l'any 1922 a Sueca i que, tot i ser advocat, en realitat exerceix de Joan Fuster. Dels molts personatges que és Fuster, a aquesta Aula ens n'interessen, diguem, que tres. Fuster és un literat, poeta i assagista per a més senyes, és ideòleg d'un pancatalanisme al qual he mostrat no fa gaire la meva adhesió interessada, i és també, i no en poca proporció, el que som alguns professors de la Facultat de Lletres: historiador de la cultura, historiador i crític de la literatura catalana.

Contràriament al que sol succeir en els articles biogràfics que he esmentat, el Fuster que passa a primer pla des d'un punt de vista acadèmic és el tercer dels que he citat, el que el fa de dret col·lega nostre. Tot amb tot, seria absurd passar de llarg el Fuster més pròpiament dit Fuster, és a dir, el que opina sobre tota cosa escible, ja que escriure és opinar.

Sembla que la poesia de Fuster forma part de la seva arqueologia personal; sis llibres publicats entre 1949 i 1954, dels quals només l'últim ha estat reeditat recentment (*Escrit per al silenci*, el 1979). L'assaig, en canvi, és el medi natural del nostre escriptor. Tots llegim regularment papers seus a *La Vanguardia*, a *Serra d'Or*, al *Temps*. Llegim i assentim, somriem, reflexionem una estona i de vegades ens indignem. A Fuster sempre li ha agradat la provocació intel·lectual. Hi ha assaigs fusterians de mena molt diversa, com ell mateix ens explica al pròleg de les seves *Obres Completes* el 1968, una mica espantat de ser considerat un clàssic pels editors de la sèrie. En qualsevol cas, els que han merescut els honors de la repetida publicació en volum pertanyen a sèries tancades i

concebudes com a llibres unitaris. Si descomptem els escrits en què ens parla de política cultural catalano-valenciana o de temes històrics, és prou sabut que Fuster ha tingut una notable tendència als temes precisament clàssics de l'assaig, que diuen que inventà modernament el «seu» Montaigne.

Fuster, doncs, ens parla de l'home i ens parla d'ètica i en fer-ho es baralla amb totes les filosofies i totes les metafísiques d'aquest món i sembla que es diverteixi escarnint transcendentalismes de tota mena. La cosa té més mèrit si pensem que Fuster va començar a exhibir el seu escepticisme agressiu quan estava de moda la serietat existencialista. Hi ha un corrosiu epicureisme fusterià, matisat d'acudits i de gerros d'aigua freda com el de considerar l'aspirina la mare de tot hedonisme. Fuster, de fet, es dedica a vacunar el lector contra els enganys del llenguatge dels filòsofs, contra les meravelles de l'Esperit amb majúscula, contra les trampes del concepte de «veritat», contra les insídies de la Cultura, també amb majúscula. En tot això Fuster és ben bé un clàssic; amb tot i els seus exabruptes, proposaria sempre la lectura d'uns quants dels seus papers com a lliçó prèvia de desenteranyiment mental, al cens complet de la població intel·lectual del nostre país. Els camins de les reflexions fusterianes passen per la definició d'una ètica de coherència amb els propis principis (o de deducció dels propis principis de les normes de conducta adoptades), o per la meditació sobre els dos pols que guien l'home, la inapetència i la concupiscència.

La moral que descriu Fuster pot sonar algunes estones com una invitació a un cert cinisme. Però tot això forma part de la provocació intel·lectual. Ningú que conegui la vida pública de Fuster no pot tenir la pensada de situar aquest cinisme en un altre pla. De l'exemplarisme cívic de Joan

Fuster, però, no vull parlar-ne ara perquè és una virtut seva que coneixem sobrerament i, d'altra banda, aquí hem d'evocar altres virtuts seves que ens escau més pròpiament a nosaltres d'evocar. Potser només caldria afegir que els lectors catalans tenim la possibilitat d'educar-nos en un pensament d'esquerreres, en el sentit més ampli del mot, gràcies a Joan Fuster.

La major part dels escrits fusterians de tema erudit se'ns presenten sota la vesta del discurs assagístic. Si el nostre escriptor fos usuari d'una cultura amb tradició humanística com ara la italiana, això voldria dir que es tracta d'una acció comercial de llançament periodístic de temes savis, com va succeir quan Indro Montanelli es va posar a explicar la vida de Dante o de Garibaldi amb un llenguatge càustic i un mordent que les feien no aptes per a escolars aplicats. En el cas de Fuster l'ús de la forma assagística respon a unes condicions socials bastant més penoses. D'una banda, no existia als anys cinquanta i seixanta un públic universitari català disposat a fer servir les notes a peu de pàgina; de l'altra, Fuster feia investigació de primera mà i els seus treballs unien sovint la descripció aguda d'una documentació nova amb els salts de les hipòtesis valoratives. És a dir que, ben lluny del cas Montanelli, els papers erudits de Fuster eren investigació i prou. I una part important de la investigació que es feia en aquells moments en l'àmbit cultural català. Quantes vegades no hem repetit a classe les hipòtesis de Fuster, afegint que es tracta de visions provisionals que cal confirmar? I què hauríem dit sense les hipòtesis de Fuster?

Els temes sobre els quals ha donat més aclariments erudits Joan Fuster són els relacionats amb els segles XVI, XVII, XVIII i XIX al País Valencià. De fet aquesta parcel·la del saber històric es pot considerar, des de l'òptica de la història de la

cultura i de la llengua, l'especialitat acadèmica de Fuster, i el tema que ha triat per a la seva lliçó d'avui és prou eloqüent. De *Poetes, moriscos i capellans*, de 1962, *Heretgies, revoltes i sermons*, de 1968, a *La decadència al País Valencià*, de 1976, tenim tot un esplet de treballs que ataquen amb agudesia diverses qüestions relacionades amb el període ja esmentat: erasmisme, poesia i teatre llatins, la castellanització dels nobles i dels clergues la paràbola de la impremta catalana (vegeu també el seu estudi *L'aventura del llibre català*, de 1973, tan ple de suggeriments). Si el mèrit d'un treball monogràfic és esdevenir una ratlla de manual de divulgació, podem dir que totes les aportacions de Fuster sobre la Decadència valenciana mereixen aquesta apreciació. Fixem-nos, si no, en la peça teatral valenciana que publica en apèndix a *La decadència al País Valencià*, que ens obliga a jugar amb la data de 1817 per a l'aparició del sainet vuit-centista.

Fuster també s'ha ocupat del tema del bandolerisme català dels segles de la seva especialitat, i de la figura de Joan de Serrallonga, en la realitat i en la llegenda; com veurem, no es tracta pas de la seva única incursió en matèries exclusivament del Principat.

Un altre sector important de l'obra històrica de Fuster ens porta un parell de segles enrera, cap a la plenitud de l'Edat Mitjana. Amb els medievals, Fuster duu a terme un exercici que em temo que no ha estat prou justament elogiat. Segurament perquè encara no hi ha un públic lector català que senti la necessitat de llegir els clàssics medievals. Fuster s'ha enfrontat amb Muntaner, Sant Vicent Ferrer, sor Isabel de Villena, Jaume Roig, Ausiàs March i Joan Roís de Corella, i amb els seus textos davant dels ulls i l'ajuda sovint ridícula que li proporcionava l'erudició, ha assajat simplement de

llegir-se'ls i d'entendre'ls. De fet, Fuster en les seves lectures dels clàssics medievals fa el que hauria de fer qualsevol intel·lectual català que es vulgui homologar com a tal. El problema és que sigui precisament una excepció. O que'ho hagi estat. Les reflexions de Fuster sobre March o Corella, posem per cas, són encara un estímul positiu, entre altres coses perquè els erudits oficials tampoc no hem contribuït massa a aprofundir els problemes sobre els quals discuteix Fuster. Personalment sempre he trobat particularment arrodonit i modèlic el pròleg a la *Crònica* de Muntaner per a la traducció castellana d'Alianza Editorial, de 1970.

Amb un estil no allunyat del que fa servir per a fer-nos arribar el que ha recollit del seu tracte amb els «nostres clàssics», Fuster s'ha enfrontat amb el bo i millor de la literatura catalana contemporània, de la qual ha esdevingut també l'únic historiador fiable que hagi publicat una síntesi d'aquests últims anys. Concretament en el camp de les síntesis, Fuster s'ha ocupat de la poesia catalana antiga i moderna en un manual de 1956, que encara conserva la seva eficàcia. No oblidem, d'altra banda, que Fuster ha fet també ocasionalment d'antòleg, de la poesia valenciana en general i d'Ausiàs March. Anava a parlar, però, de les aproximacions de Fuster a autors moderns. El 1978 l'Editorial Crítica va posar justament en circulació un volum que contenia els tres treballs més significatius de Fuster en aquest camp, els seus estudis sobre Joan Salvat Papasseit, Salvador Espriu i Josep Pla. El volum es deia *Contra el Noucentisme*, títol que designa una característica comuna dels tres autors estudiats, que és la d'haver estat d'alguna manera al marge dels models de perfecció del Noucentisme orsiano-carnerià, que diu Fuster. D'altra banda, el títol també evoca una particular aversió fusteriana, que és la de la continuïtat històrica d'un cert

Noucentisme restrictiu, contrari als seus projectes pancatalanistes. No és el cas de discutir el tema.

Fuster, en qualsevol cas, ens explica amb eficàcia aquests tres autors i ho dic després d'haver llegit monografies posteriors als estudis de Fuster sobre Salvat, Espriu i Pla. L'ampliació de la informació o de la precisió documental no invalida les interpretacions atentes a la lletra del text, si són fetes amb intel·ligència. D'altra banda, la cultura no és més que corregir i augmentar, he llegit en un aforisme fusterià. Un experiment realment divertit que es pot practicar en l'àmbit literari català és el de fer servir Pla per a interpretar Fuster i viceversa: del contrast us en sortirà enfortida la imatge filològica de Fuster.

No voldria acabar sense fer notar que considero tan o més apreciable, des d'un punt de vista acadèmic, la tasca d'alta divulgació literària de Fuster que les seves aportacions erudites sobre la Decadència valenciana. La Universitat, en efecte, ha d'estar compromesa tant en la investigació com en la difusió responsable dels continguts d'aquesta investigació, i de manera especial pel que fa referència a les disciplines relacionades amb la llengua i la literatura catalanes que, com és prou sabut, tot just estant adquirint ara estatut de matèries adultes en el món universitari espanyol de les comunitats autònomes. Tot el que ha escrit Fuster en el camp de la història cultural i literària ho hem capitalitzat com un precedent del que fem a la Universitat.

És just, doncs, Rector Magnífic de la Universitat Autònoma de Barcelona, que sol·liciti ara per a Joan Fuster el grau de Doctor *Honoris Causa*, que expressarà el que li devem els estudiants i els professors de l'àrea de català de la nostra Facultat. He dit.

LLIÇÓ DE JOAN FUSTER

NOTES SOBRE EL «LLEMOSÍ» A LA VALÈNCIA DEL SEGLE XVI

I

El 1529, Juan Justiniano publicava a València la seva versió castellana del llibre *De institutione feminae christianae*, de Joan Lluís Vives, i, a penes un any després, un impressor d'Alcalà d'Henares, insatisfet, en reprenia el text, l'esmenava literàriament i lingüística, i, de més a més, li restituïa uns quants passatges que el primer traductor havia suprimit de l'original¹. No és ara l'ocasió d'aturar-me en aquest petit episodi bibliogràfic, però ni tan sols ho podria intentar, perquè l'edició del 1529 resulta, de moment, inassequible². Imagino que Juan Justiniano —Giovanni Giustiniani, un italià vinculat a la cort de la reina Germana de Foix³— hagué de dissimular, o de negligir, les mencions que dels parents més immediats de Vives fa el *De institutione*. El pare del filòsof havia estat cremat per sentència del Sant Ofici el 1526, i la memòria de la mare, ja difunta, era objecte d'un altre procés inquisitorial sota l'acusació d'haver judaïtzat, procés que també acabaria en condemna, el 1530, amb la macabra cerimònia de desenterrar els ossos de la inculpada i d'incinerar-los en un auto de fe⁴. Aquestes circumstàncies, que tothom coneixia a la ciutat, no permetien a Giustiniani ser massa fidel a les paraules emotivament elogioses que l'autor dedicava als seus progenitors. Tanmateix, la seva traducció presenta unes altres «llibertats» que ja ens remeten al tema que em proposo.

Giustiniani va afegir al discurs de Joan Lluís Vives una

sèrie de referències i de digressions inspirades en el món immediat en què vivia i d'on Vives feia temps que era absent⁵. L'al·lusió a la ferida rebuda pel duc de Gandia durant la guerra de les Germanies en seria un exemple⁶. N'hi ha moltes més, i seria curiós de puntualitzar-les. Però vull destacar-ne una: la llarga cita d'Eiximenis que figura al capítol IV de la *Instrucción de las viudas*. «Dice el alumbrado varón Francisco Ximénez en el cuarto libro de El Cristiano...»⁷. Potser Vives no havia llegit mai *Lo Crestià*. Sí que és possible que hagués fullejat el *Tirant*, novel·la familiar entre els Vives i probablement entre més mercaders conversos de la València de l'època⁸. En tot cas, Vives arriba a esmentar una vegada, i denigratòriament, el *Tirant*⁹, però, que jo sàpiga, no *Lo Crestià*. El qui de segur va ser un lector atent d'Eiximenis fou Juan Justiniano.

En el *Prólogo de Juan Justiniano sobre la Instrucción de la muger christiana, dirigido a la serenísima y muy esclarecida reyna Germana, mi señora*, el traductor castellà de Vives, després d'evocar la Patrística i els grans personatges grecs —Plató, Aristòtil, Xenofont—, diu:

Sucedió á cabo de muchos centenares de años otro señalado Doctor, que fué Fray Francisco Ximenez, de la Orden de los Mendicantes, Obispo de Barcelona, el qual con paternal caridad emprendió de hecho el cargo de instruir y doctrinar las mugeres christianas: y así cogiendo muchas autoridades y exemplos, tanto de Gentiles como de Christianos, hizo un gran libro intitulado: *libro de las Donas*; en el qual, aunque enseñó muchas cosas útiles y dignas de saberse de todos; pero escribiólas en la lengua de la qual gozasen pocos; porque escribió en Lemosi, que es una lengua por sí entre Cataluña y Gascon, que entonces se usaba por estos Reynos de Valencia y Cataluña; contentándose de alumbrar solamente y dar razon á sus ovejas, como buen Pastor, sin alargarse á mas¹⁰.

I em sembla que aquestes ratlles ajuden, una mica, a perfilar el problema del «llemosinisme» entre les minories cultes valencianes, o residents a València, en la primera meitat del Cinc-cents. L'única dada anterior, coneguda fins avui, procedeix de l'*Epistola prohemial* que Joan Bonllavi posà al Blanquerna de Ramon Llull, el 1521¹¹.

El punt de partida de Bonllavi era molt diferent del de Giustiniani. Bonllavi, lul·lista enèrgic i involucrat amb la beatífica —o no tan beatífica— màfia intel·lectual que feia proselitisme a favor de les doctrines del Doctor Barbaflorida¹², encara no es preocupava per si la seva clientela serien pocs o molts. La idea de ser el «llemosí» una llengua restringida —«*de la qual gozasen pocos*»— no entrava en els seus càlculs. Ben al contrari: Bonllavi «tradueix» el vell *Blanquerna* al valencià, a «aquesta llengua valenciana bastarda», perquè és entre un determinat públic valencià que espera aconseguir lectors. De fet, «modernitza» la llengua de Llull, però, per exigències d'una estratègia postulatòria, «modernitzar» se li converteix en «valencianitzar». Ara: la pregunta seguida és com veia Bonllavi aquella «llengua valenciana bastarda», quan tenia a la vista un bloc de «llibres d'estampa», publicats feia deu o quinze anys —i aleshores els llibres «duraven», i molt—, entre els quals hi havia, no dic el *Tirant*, que Joan Bonllavi hauria santament desdenyat, o repudiat, sinó tots els *Cartoixans* arromançats per Joan Roís de Corella, i el *Vita Christi* de sor Isabel de Villena, i el mateix Eiximenis, tan estimat i tan preservat per la tradició municipal¹³.

Allò que Bonllavi anomenava la «llengua llemosina primera» podia ser la d'un manuscrit del XIII o del XIV, encara bastant provençalitzat¹⁴. Dir «llemosí» de la llengua de Francesc Eiximenis ja és més desconcertant. Designar amb el

terme «llemosí» la llengua catalana «antiga» no tenia la mateixa significació per a Bonllavi que per a Giustiniani. Però la coincidència induïx a creure que tots dos reflectien una «opinió» unànime de la minoria culta de València. Probablement, la mateixa paraula «llemosí» la va assumir Bonllavi d'un cert «ambient». Un poc més tard, el 1539, Ausiàs Marc ingressarà en el mausoleu del «llemosí»¹⁵. El 1531, quan algú va extraure l'*Espill* de Jaume Roig «de les obscures y profundes sepultures de oblit y silenci», i proclamant que el poema prové «de la pàtria que es diu limosina / no vol aquest libre mudar son llenguatge...»¹⁶, ens queda la suspicàcia de si l'*Espill* va arribar a la impremta perquè hi havia una real demanda en el mercat o si només fou un joc de lletraferits recalcitrants i, si val l'adjectiu anacrònic, «nacionalistes»¹⁷.

Sigui com sigui, el fet evident és que, del 1520 endavant, hi ha el «llemosí», un indeterminat «català antic», que va de Llull a Eiximinis com a mínim, i hi ha el «valencià» innovador. Aquesta «llengua valenciana» no era ni més ni menys «bastarda» que qualsevol altra varietat dialectal del català —i del català «literari»—, amb una borrosa frontera entremig. Caldria veure què passava simultàniament a les altres regions del domini lingüístic. Llull, un Llull de les darreries del XIII, devia semblar, idiomàticament, tan «remot» a València com a Santa Coloma de Queralt, que és d'on era natiu Bonllavi. Per unes raons laterals, cadascú denominava la llengua amb un nom particular i particularista: era una llengua més o menys canviada localment, tendencialment dissident. Hi perdurava la noció d'una unitat inicial. Bonllavi i Giustiniani, a la seva manera, en donaven testimoni.

II

Pere Antoni Beuter, «maestre en sacra theologia»¹⁸, i des del 1530 «predicador de la ciutat»¹⁹, havia estat induït per les autoritats municipals a «compilar» una *Crònica* o *Història* que tractés «de les Antiquitats de Spanya y fundació de Valencia, ab tot lo discurs fins al temps que lo ínclit rey don Jaume primer la conquistà». El llibre aparegué el 1538²⁰. Beuter, capellà il·lustrat i vagament erasmista, tot i fer-hi algunes protestes de criticisme, es deixà endur per les superxeries historiogràfiques aleshores de moda, i encara n'inventà més d'una pel seu compte. La redacció, tanmateix, tenia una vivacitat inèdita en el català local: tant en l'estil com en el to idiomàtic trencava amb l'encarcament que caracteritzava els escriptors que el precediren. La seva prosa ja no és aquella «valenciana prosa» de les darreries del xv, sobretot²¹, i fa pensar com hauria pogut evolucionar la llengua literària si d'altres factors no n'haguessin interromput la continuïtat. La tendència a «actualitzar-la» hi és patent: hi veiem el recurs als llatinismes humanístics imprescindibles, la filtració de paraules castellanques assumides per necessitat culta i un cert —i ben calculat— pòsit de llenguatge col·loquial. Més o menys, Beuter escriu com qualsevol coetani seu d'un idioma ben estatuit.

Potser fou el primer a intentar-ho, en català. En tot cas, ho va ser al País Valencià. Els historiadors de la nostra literatura no li han fet justícia, en aquest punt, i probablement perquè

una *Crònica* no sol ser considerada «literatura» entre la gent del ram. Tampoc, pels mateixos temes que l'ocupaven, no podia esperar massa lectors. No hi ha dubte que, en la crisi «literària» del català en el segle XVI, va influir decisivament el fet de la retracció dels escriptors davant els gèneres diguem-ne d'«entreteniment»²². Els llibres impresos i els manuscrits que hi han sobreviscut, i les notícies de papers que no recuperarem mai, es refereixen a matèries molt específiques: coses piadoses, jurídiques o històriques. L'última, l'única obra «divertida» publicada a València en català, i el 1490, fou el *Tirant*. L'ornamentada traducció del *Càrcer d'amor* de Diego de San Pedro, treballada «en estil de valenciana prosa», s'edita a Barcelona²³. I els satírics —en vers—, que sí que eren divertits, foren presentats, no sé si hipòcritament, amb l'excusa de la «grandíssima abundancia de documentos, sentencias y auisos»²⁴. Ausiàs March només era vist com un productor de «moralidades»²⁵.

Llegir per distreure's, un valencià, ho havia de fer en castellà, i en castellà ho feia. Les nostres premses cinc-centistes van imprimir una quantitat considerable de llibres d'«entreteniment» en castellà. L'inventari de la botiga de Joan Timoneda dóna la mida del gust d'una parròquia que venia d'antic²⁶. Aquesta «renúncia», d'una banda, determinà el futur literari de la llengua. I d'altra banda, com a conseqüència, la tendència del lector que es limitava a la pietat, majoritari, acabà acceptant el castellà. Com ens recordava J. S. Pons, el castellà del XVI i del XVII va ser, pera ls catalans, l'idioma de la teologia, i la de les novenes, de l'ascètica²⁷, i la dels sermons, i la de les novenes, la de la sagristia sencera. Torne a precisar-ho: sobretot, al País Valencià²⁸. És natural, era natural que, també per raons econòmiques, l'edició en català vagi ser pràcticament abandonada. La idea d'un mercat més ampli, i

d'un sol mercat rendible, s'hi imposà. El camí encetat per Beuter estava condemnat al fracàs. I Beuter se n'adonà, de seguida.

Només vuit anys després de publicar la seva *Crònica* en català, Pere Antoni Beuter la repastava i la prolongava, però ja en castellà. Els edils de València ho patrocinaven. El 1546, Beuter es justificava així:

Y segun de algunos curiosos fue recogida [la *Crònica*] en Aragon y Castilla, parescio que con alguna poca mejoría se podia embiar por toda España, a dar alguna (como de camino) en las mas ciudades della de muchas antigüedades que alli acontecieron, en tiempo de Romanos, y antes y despues dellos. Para lo qual era necessario proveerle de lengua Castellana, con que fuesse entendida en los lugares do no entenderian la Valenciana. [...] Pues como el tiempo ha traydo la diuersidad de tantos reynos como en España se partieron (por la venida de los Moros) en vn general y solo Señorío, excepto el reyno de Portugal, parece que el mesmo tiempo requiere que sea en todos vna comun lengua, como solia en la Monarchia primera de España en tiempo de Godos. Luego no es razon que a nadi parezca mal, que siendo yo Valenciano natural, y escriuiendo de Valencia [...], escriua en Castellano, lengua estraña para Valencia, por el respecto del prouecho comun, y diuulgacion mayor en toda España de las gracias que Dios ha concedido a este reyno, que no se le haze a la lengua Valenciana perjuycio en ello, ni pierde por ello el ser habla polida, dulce y muy linda, que con breuedad moderada exprime los secretos y profundos conceptos del alma, y despierta el ingenio a viuos primores, donde le resulta vn muy esclarecido lustre. Que cosa muy aueriguada es que al ingenio aprouecha lo que del ingenio sale. Y por el mesmo respecto lo que mucho al ingenio despierta, de gran ingenio procedio. Que tal sea nuestra lengua Valenciana, de las trobas y obras de los antiguos Valencianos, avn en tiempo que no estaua la lengua tan limada, que por esso nosotros le dezimos el antiguo Limosin, se paresce...²⁹

En aquesta llarga tirada surten, barrejats, els tòpics de què es valdran, posteriorment, no pocs valencians, i també catalans estrictes i mallorquins, de cara a explicar-se, o a explicar, l'opció literària del castellà³⁰. Entre els quals tòpics no manca, per cert, l'elogi de la llengua primitiva. Ara només m'interessa subratllar l'al·lusió al «*limosín*».

Per a Beuter la «*lengua valenciana*» no és sinó una prolongació del «*limosín*»: com en Bonllavi, designa l'estadi «antic» de l'idioma, però aquí en un sentit pejoratiu. El traductor del *Blanquerna* enyorava la «gravitat» i la «dolça memòria» dels vocables medievals: Beuter, en canvi, mira de descartar-los. Beuter creia que el «seu» català —el valencià— arribava a ser un instrument flexible i adequat a les exigències del moment, gràcies a un procés, bàsicament, de desarcaïtzació i de reajust a un mòdul culte intrínsec nou. Potser això, que practicà en la *Crònica* del 1538, es relaciona amb la mica d'erasmisme que l'animava, i ho podem relacionar tant amb les idees de Frederic Furió i Ceriol³¹ com amb la temptativa de Jeroni Conques en arromançar el *Llibre de Job*³². Però el 1546, a València, calia pensar en la utilitat del castellà: el valencià havia deixat de ser una llengua imprescindible. Ho era encara per a Bonllavi; no ho fou per a Beuter, ja. I no sé estar-me d'apuntar si en les darreres paraules citades no hi ha un *calembour* intencionat: «*en tiempo que no estava la lengua tan limada, que por esso nosotros le dezimos el antiguo Limosin*», o sigui «*limo-sin*». En tot cas, Pere Antoni Beuter se'n desentenien. Ell, per una altra part, eclesiàstic i humanista aproximatiu, encara tenia l'alternativa del llatí.

III

Són abundants els escriptors valencians, del segle XVI i del XVII, en els quals la «*lengua lemosina*», o «*lengua limosina*», ve considerada, implícitament o explícitament, en idèntics termes als dels de Pere Antoni Beuter. En algun extrem i tot, alguns no fan sinó repetir al peu de la lletra les paraules de Beuter³³, i així seran reiterades encara en el XVIII³⁴. Es formarà una mena de tradició de llocs comuns, si no coherent, almenys bastant regular, que en certa manera ajuda a crear «bona consciència» davant el fet, cada cop més generalitzat, de l'abandó literari del català. En el fons, l'intent, que cal qualificar de deliberat, tracta de remarcar, primer, una dissidència entre «llemosí» i «valencià», és a dir entre «llengua antiga» i «llengua actual», i, després, una altra entre les tres «llengües actuals», català, valencià i mallorquí. D'altra banda, es busca una explicació històrica de tot això, simplista i expeditiva, que ens remet, per a l'origen, al pressumpte vernacle de Jaume I —el «llemosí» que hauria après de sa mare Maria de Montpeller—, imposat als repobladors del regne de València³⁵, i, d'altra banda per a les divergències regionals, al matrimoni dels Reis Catòlics, moment en què la unitat de la Corona d'Aragó deixa de ser el que havia estat durant l'Edat Mitjana, i Castella hi imposa la seva hegemonia³⁶.

Si tot això constitueix a la llarga una vertadera «ideologia» —alimentada, és clar, per les classes dominants i per allò que

fins fa quatre dies, a la Gramsci, anomenàvem els seus «intel·lectuals orgànics»—, és cosa difícil d'assegurar³⁷, però en la pràctica va funcionar com a tal. Els valencians catalanoparlants del XVI al XVIII, quan triaven escriure en castellà, solien veure's moralment obligats a explicar per què ho feien³⁸. L'argument fonamental que empraven era la «universalitat» del castellà. Martí de Vicianà, el 1573, publica el seu *Libro de alabanzas de las lenguas Hebrea, Griega, Latina, Castellana y Valenciana*, i en l'«espístola» dedicatòria a l'«Ilustre Senado de la Inclyta y coronada Ciudad de Valencia» escriu:

A me parecido consagrar esta obra a Vuestras Señorías como a padres de la República Valenciana, a quien por todo derecho favorecer y acrescentar la honra de la propria patria pertenesce, supplicandoles me perdonen por hauer vertido esta obra de Valenciana en Castellana, que por la mesma causa huue de vertir la *Chronyca de Valencia* y el *Libro de nobleza e hidalguia, armas y blasones*, y el *Libro de recreacion de los dias calurosos de Juliò*; que, despues de hauerlos copilado en la versión de todos ellos, tuue otro tanto trabajo solamente por hazerlos comunicables a muchas otras Provincias³⁹.

Que en una data tan avançada del Cinc-cents Vicianà continués fidel al català, indica, poc o molt, que l'ús literari de la llengua seguia vigent, i tan migradament com es vulgui. Només que «*por hazerlos comunicables a otras Prouincias*», els llibres havien de ser editats en castellà. Això també passava a Barcelona.

Un detall voldria destacar, de passada: quan Vicianà redacta les «*alabanzas de las lenguas*», no es refereix mai al català amb aquest nom: sembla que el de «valencià» li és suficient. Prolongava així un costum que, al País Valencià, ve

dels començaments del segle xv. Tanmateix, en el *Libro Tercero de la Chronyca*, publicat el 1564, en descriure la ciutat d'Oriola, apunta expressament:

En Orihuela e su tierra siempre se ha guardado la lengua Catalana, porque en tiempo de la conquista se poblo la tierra mas de Catalanes que de otras naciones, de los quales heredaron la lengua, coraçon, manos i obras...⁴⁰

I Viciàna ho havia comprovat *sur le champ*; la part de la *Crònica* en què descriu el Regne poble a poble, la va preparar amb visites personals, i demanant subvencions als municipis d'on traure'n⁴¹. Era un procediment com un altre qualsevol de guanyar un cèntim: a major subvenció, més espai en el llibre i més lloances, i fins i tot un gravat. Avui, a Oriola parlen en castellà: el canvi de llengua, doncs, s'ha de situar després de Viciàna. Les teories proposades per dilucidar aquesta substitució idiomàtica territorial resten encara a discutir⁴². Exhumo la notícia, altrament, pel que afecta la nomenclatura: «català» a Oriola, i «valencià» als altres llocs catalanoparlants. El «llemosí», en Viciàna, tenia els antecedents en Pere Antoni Beuter.

També per a ell el «llemosí» era la «llengua antiga», i la «llengua antiga», amb el temps i l'esforç dels qui l'escrivien havia esdevingut el «valencià» admirable del xvi. Com a bon «intel·lectual orgànic», Martí de Viciàna col·locava el model de «ben parlar» en «*los hombres de letras*». Podríem trobar-li paral·lels, en el prejudici, entre els seus contemporanis d'altres llengües: no exactament en Juan de Valdés, poso per cas, però s'hi acosta. Viciàna, rebutjant la forma en què «*hablan los villanos y gente común*» —**estos aplican a cada passo terminos contrarios e improprios, y quanto mas va tanto corrompen su lengua*—, proposa que el «*exemplo*» s'ha de prendre⁴³.

de la mas esmerada y preciada lengua de que usan los hombres de letras, pues aquellos quando mas andamos siempre mejoran su lengua. Esto se nos da a entender con los libros escriptos en tiempo antigo, en los quales vemos la forma del antigo hablar. Esso mesmo vemos en los libros que despues, en otros años, fueron escriptos con la mejoría de la lengua, y en esta era vemos los libros que se escriven quan bien e mejorada esta la lengua⁴³.

Els «*libros escriptos en tiempo antigo*», per als valencians, són en «*lengua Limosina, con la qual tenemos escripto el libro de las Leyes Forales del Reyno y las Obras de Ausias March y muchos otros excellentes libros, que nos dan testimonio de la primera lengua*»⁴⁴. I tornem-hi: la «primera llengua» ara ha estat «*mejorada*». Joan Bonllavi no ho hauria entès.

«*Mejorada*», diu Vicianà; «*limada*», deia Beuter. L'un i l'altre es referien a la mateixa cosa: a cancel·lar els «llemosinismes», els mots desuets, honorables per la seva documentació en papers tan gloriosos com els de Marc o els dels Furs, però ja inviables. No importa quins fossin aquests mots, ni quin la sintaxi que els unia, ni quin l'estil literari en què es va integrar. No constituïen un antecedent «clàssic» per a ells, com sí que ho eren el Petrarca i el Boccaccio per als italians de l'època. Valdés, en castellà, tampoc no creia disposar de «clàssics»: el castellà renaixentista, com el català renaixentista —concretament, el «valencià»— havia de ser «creat» de nou⁴⁵. El castellà ho fou; el català es quedà a mig camí de fer-ho. No podem imaginar-nos Beuter, de la mateixa generació que Valdés, comentant el *Tirant* com l'altre comentava la *Celestina*. Valdés havia llegit la *Celestina*, però és molt dubtós que Beuter hagués llegit el *Tirant*. Si Beuter encara podia al·legar una estrofa de Jordi de Sant Jordi, ja només era per un miserable orgull nacional, gratificant, que li permetia, emboli-

cant la troca, adduir-lo com a precedent del Petrarca. Beuter no en sabia res de Jordi de Sant Jordi, poeta —aquest sí— «llemosí»: d'aquella manera, naturalment⁴⁶.

IV

Potser resultarà oportú tancar les presents reflexions amb un comentari a l'actitud de Gaspar Escolano, situable a últims del segle⁴⁷. Hi hauria més dades a reportar, sens dubte, i ben interessants, però excedeixen el propòsit que ací m'he traçat⁴⁸. Quan Escolano publica la seva *Decada primera de la historia de la insigne y Coronada Ciudad y Reyno de Valencia*, el 1610⁴⁸, ell ja no ha tingut les vacil·lacions de Beuter ni de Viciàna. Escriu el llibre directament en castellà, i adverteix el lector que

si en el phrasis Castellano me conocieres estragero, pasa por ello, que mi pretensión no ha sido ser imitado sino solamente entendido de muchos, en lengua vniuersal, que lo es la Castellana⁴⁹.

En realitat, no era només per ser «*entendido de muchos*». Escriu en castellà perquè aleshores, a València, el català ja no és llengua literària, ni tan sols esporàdicament. Escolano formava part de l'*Academia de los Nocturnos*, i, encara que poc o molt familiaritzat amb el català antic —cita sovint les cròniques de Jaume I, de Muntaner—, la seva integració al món cultural castellà era total⁵⁰.

Escolano, però, explana el problema del «llemosí» des d'una perspectiva unitària actual prèvia, a la qual sumará després les matisacions divergents:

La tercera y vltima lengua maestra de las de España, es la

Lemosina, y mas general que todas despues de la Castellana, por ser la que se hablaua en la Proença y toda la Guiayna, y la Francia Gótica, y la que agora se habla en el Principado de Cataluña, reyno de Valencia, Islas de Mallorca, Menorca, Yuiça y Sardeña⁵¹.

L'«agora» és definitiu. Quant a la implantació d'aquest «llemosí» al País Valencià, la cosa queda clara. La parlaven els catalans, i arran de la conquesta, «*a su paso fue su lengua estendiendo los suyos*»⁵²: al capdavant, «*va siguiendo la lengua las armas vencedoras, y quiere ser vna de las de la fama, para blasón de los que vencen*»⁵³. Escolano atribueix també al rei Jaume, com feia Vicià, la decisió que, a València, «*los nuevos pobladores huuiesen de vsar el Lemosin, no embar-gante que buena pella del exercito fuesse de Aragon, y se llamasen a agrauio por ello los Aragoneses*»⁵⁴. I és a partir d'aquí que la modalitat valenciana comença a excel·lir sobre les altres. Observem, de seguida, que la preeminència del valencià ve recalcada a costa precisament del català del Principat: en el fons, Escolano reprèn la convicció de Beuter i de Vicià, i la contrària de Bonllavi. El valencià és superior a les altres variants del «llemosí» justament perquè s'aparta del «llemosí».

Ho diu amb una arrogància que hauria escandalitzat Joan Bonllavi:

Esta lengua se començo a hablar en la Ciudad y Reyno de Valencia, y con el curso del tiempo se fue adelgazando, de suerte que, arrimando algunos vocablos grosseros que hoy en día se quedan en la Catalana, poniendo en su lugar de la Latina los que bastauan, acepillando los que tenian mal sonido y escabrosidad en la pronunciacion, y generalmente escogiendo vna dulce forma de pronunciar, sin el horror y desabrimiento con que vsan desta lengua en las Prouincias que la conocen por natural, ha venido a

tener nombre de por sí, y llamarse lengua Valenciana, y a merecer assiento entre las mas dulces y graciosas del mundo⁵⁵.

I hi insisteix:

En limar y pifricionar la propia se han dado tan buena maña, que con ser la mesma que la Catalana, se ha quedado esta montaraz y mal sonante, y la Valenciana ha passado a Cortesana y gentil⁵⁶.

El verb «*limar*» és el mateix de Beuter, i el «*mejorar*» de Viciàna, hi queda desenvolupat àmpliament. El «llemosí» dels valencians —i provisionalment deixarem de banda les al·lusions a la fonètica i d'altres punts més aviat pintorescos— superava els altres «llemosins» pel fet d'haver-se «posat al dia»: Escolano dóna a entendre que es tracta de préstecs del llatí, però també hi havia castellanismes, que no eren sentits com a tals, i neologismes d'alguna altra procedència. La llengua «antiga» havia estat contínuament «rejuvenida», i apta, per tant, de cara a qualsevol operació literària confiable. Només que aquesta operació no es va produir mai.

Mentrestant, la pregunta que ens fèiem al principi se'ns torna a plantejar. ¿Quins papers considerava Escolano «llengua antiga»? Certament, quan parla del «llemosí» i dels grans autors valencians en «llemosí» —Àrdi de Sant Jordi, Andreu Febrer, Jaume Roig, Ausiàs Marc, els cronistes—, no els acompanya amb cap connotació aprensiva. En citar el *Regimiento* de Francesc Eiximenis, sempre diu que està escrit «en lengua valenciana». I en les lloances globals a l'idioma, no fa distincions d'època: cosa que, més tard, li valgué els retrets del bibliògraf Josep Rodríguez («*porque Escolano se passa al Lemosin queriendo alabar el Valenciano, y el Valenciano nunca es ni ha sido Lemosin aunque si muy su*

descendiente»)⁵⁷. Però no podem oblidar que, a mesura que s'escola el XVI, en uns textos catalans de la primeria, gens arcaics, aquesta implacable variació s'hi feia sentir. Una anècdota, no estrictament valenciana, ho certifica. El 1590, a Perpinyà, un castellà anomenat Cristóbal de Valderrama, reedita una *Vida de sant Honorat*,

y aunque fue impress[a] el anyo 1513 por Jorge de Brianzo en Valencia, me ha parecido de nuevo azelle imprimir, haciendole primero corregir, ver y senssurar, mudando algunos vocablos muy antiguos y viejos, no faltando nada a la verdad ni mudando cosa alguna en la historia, antes bien se ha imprimido en su propia lengua Catalana antigua llimosina, para que con mayor facilidad le puedan leer y entender la gente comun⁵⁸.

La «llengua catalana antiga llimosina» era un concepte relatiu a cada moment.

Al final, totes aquelles il·lusions respecte a la «llengua valenciana» tan «llimada», tan «millorada», tan «*adelgazada*» o «*acepillada*», s'esfumaren ràpidament. Escolano ho explica amb una increïble innocència:

Con su hermosura natural, y este adorno de lenguas tan principales, se hallaua tan adelantada la de Valencia, que si, como sus hijos con la agudeza de sus picos la fueron puliendo y realçando hasta los años de mil quinientos y cinquenta durara en el passo que lleuaua, llegara a los quilates mayores que la que mas tiene, como lo ha hecho la Castellana de cien años a esta parte...⁵⁹

Però entorn del 1550 ja tothom escrivia en castellà, a València, i la llengua

natural Valenciana ha ydo aflojando de su vigor, y dexando de passar adelante en la Nobleza, a que nuestros passados con tanta gloria suya la hauian subido⁶⁰.

L'any, triat convencionalment per Escolano, respon a la impressió d'un home —lletraferit, i «predicador» en «valencià»— que en tenia una experiència directa. Ben mirat, no era la llengua mateixa la que fallava: s'havia convertit en un vehicle d'expressió similar al castellà. Simplement, que ningú no volia ja expressar-s'hi, o només uns quants escriptors marginals o algun negociant del populisme líric, com Timonedà. Els mateixos certàmens de poesia religiosa havien de caigut. Les excepcions són mínimes⁶¹.

REFERÈNCIES

¹ Adolfo BONILLA Y SANMARTÍN, *Luis Vives y la filosofía del Renacimiento* (Madrid, 1903), p. 575.

² No he pogut consultar cap exemplar del tiratge del 1529, dificultat amb què es trobà també Bonilla y Sanmartin. Utilitzo una reproducció de la complutense, *Instruccion de la muger christiana: obra compuesta en latin por el célebre Juan Luis Vives, que traduxo á la lengua castellana Juan Justiniano*, fet a Madrid el 1793. De l'editor anònim del 1530 recullo aquestes crítiques a Justiniano: «Pero, como él mismo dice en su Epístola, tuvo falta de muchos vocablos que esta nuestra lengua Española pide á los que en ella quieren escribir o hablar. Y de esto no me maravillo, porque aun los muy naturales yerran en ella, quanto mas los que peregrinamente la deprenenden. Y con esto fué necesario tomar mucho trabajo en emendar y declarar muchos vocablos, que estaban algo oscuros y confusos en la primera traduccion, por la falta, como digo, de no estar en buen estilo castellano: y tambien como el que quiere emendar siempre halla mas que el que de principio lo hizo; así se me ofrecieron muchas cláusulas que fué necesario traducirlas de nuevo; y asimismo hube de traducir de algunos capítulos que no estaban en la primera traduccion: que la causa de ello qual fuese yo no sabria decir» (pp. v-vi).

³ Benedetto CROCE, *La lingua spagnuola in Italia* (Roma, 1895), p. 41.

⁴ José María de PALACIO, *Procesos inquisitoriales contra la familia judía de Juan Luis Vives. I. Proceso contra Blanquina March, madre del humanista* (Madrid, 1964), pp. 85 i 101.

⁵ El text llatí del *De institutione* queda inclòs en les *Opera Omnia* de Vives, edició de Gregori Maians, IV (València, 1783), pp. 65-305.

⁶ *Instruccion de la muger christiana*, p. 262. Cfr. *Opera Omnia*, IV, pp. 198-200.

⁷ *Instruccion de la muger christiana*, p. 455.

⁸ En un document inquisitorial relatiu als Vives consta que a casa del filòsof tenien un exemplar de l'obra de Joanot Martorell. (Comunicació d'Angelina García.)

⁹ Vives cita el *Tirant* entre els llibres que no haurien de llegir les donzelles cristianes: *Instruccion de la muger christiana*, p. 32.

¹⁰ *Instruccion de la muger christiana*, pp. xvi-xvii.

¹¹ Germà COLON, *La llengua catalana en els seus textos*, I (Barcelona, 1978), pp. 49-50.

¹² Rosalia GUILLEUMAS, «La biblioteca de Joan Bonllavi», en *Revista Valenciana de Filología*, IV (1954), pp. 23-73.

¹³ Sobre les possibilitats d'una lectura «popular» d'Eiximenis a València, entorn del 1520, veg. Joan FUSTER, *Heretgies, revoltes i sermons* (Barcelona, 1968), p. 103. Cfr. Ricardo GARCÍA CÁRCEL, «La cultura de los agermanados», en *Primer Congreso de Historia del País Valenciano*, III (València, 1976), pp. 143 ss.

¹⁴ Veg. la bibliografia de Rosalia Guilleumas al volum IV (Barcelona, 1954), p. 107, de l'edició del *Libre de Evast e Blanquerna*, en «Els Nostres Clàssics».

¹⁵ Martí de Riquer, *Traducciones castellanas de Ausias March en la Edad de Oro* (Barcelona, 1946), pp. xii ss.

¹⁶ Jaume ROIG, *Spill o Libre de les dones*, ed. Roc Chabàs (Barcelona, 1905), pp. 368 i 371.

¹⁷ Philippe BERGER, «Contribution à l'étude du declin du valencien comme langue littéraire au seizième siècle», en *Mélanges de la Casa de Velázquez*, XII (1976), pp. 173 ss, destaca la importància dels grups que promogueren les edicions catalanes del 1531 (l'*Espil* de Roig) i del 1561 (altra vegada l'*Espil* i diverses obres satíriques de la darrereria del xv).

¹⁸ Per a la biografia de Beuter, veg. Vicent XIMENO, *Escritores del Reyno de Valencia*, I (València, 1747), pp. 105-105; Just Pastor FUSTER, *Biblioteca Valenciana*, I (València, 1827), p. 93; Vicent CASTAÑEDA, «Pedro Antonio Beuter», en *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 100 (1932), pp. 151-162; Miquel BATLLORI, *Catalunya a l'època moderna* (Barcelona, 1971), pp. 281 ss.

¹⁹ Els «predicadors de la ciutat» s'encarregaven, assalariats pels Jurats, de predicar, justament en català, en les grans festes patrimonials (9 d'Octubre, sobretot): veg. Joan FUSTER, *La Decadència al País Valencià* (Barcelona, 1976), pp. 124-125.

²⁰ Pere Antoni BEUTER, *Cronica. Primera part de la historia de Valencia* (València, 1538). N'hi ha una reedició facsimilar (València, 1971) amb pròleg de Joan Fuster, i una altra (València, 1982), normalitzada ortogràficament, amb pròleg d'Enric Iborra.

²¹ Sobre la «valenciana prosa», veg. Jordi RUBIÓ, «Literatura catalana», en *Historia General de las Literaturas hispánicas* (ed. Guillem Díaz-Plaja), III (Barcelona, 1954), p. 881; Martí de Riquer, *Història de la literatura catalana*, III (Esplugues de Llobregat, 1964), p. 319; Antoni FERRANDO FRANCÉS, *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians* (València, 1980), índex de conceptes, s. v.; Jaume RIERA I SANS, «El primer text conegut en "estil de valenciana prosa": una carta atribuïble a fra Antoni Canals (1392)», en *Estudis Universitaris Catalans*, XXIV (1980), pp. 513 ss. Jo encara

subscriuria les meves conclusions de *Poetes, moriscos i capellans* (València, 1962), p. 48, nota 21. En aquest punt, hi ha hagut, realment, un cert abús terminològic per part dels historiadors de la literatura catalana. Ben mirat, no passen de set els textos coneguts on apareix la fórmula «valenciana prosa» (cinc) o «estil de valenciana prosa» (dos) —veg. RIQUER, *Ibid.*—, i només serveixen per a una denominació expositiva. El fet, però, és que no trobem mai l'homòleg «catalana prosa» amb una possibilitat de ser interpretada similarmet a com voldria Jordi Rubió, que «valenciana prosa» fos només «prosa escrita per valencians»: hi ha, i encara relativa a un llibret, de Joan Roís de Corella, *Plant de la reina Ècuba* (Barcelona, 1505?), l'anotació del bibliòfil Hernando Colòn «en prosa catalana» (F. J. NORTON, *A descriptive catalogue of printing in Spain and Portugal 1501-1520* (Cambridge, 1978), núm. 159). De tota manera, sembla evident que la «valenciana prosa» tendia a significar una determinada «prosa» —«estil», al capdavant— i que varen ser, precisament, alguns autors valencians, no gaires, els qui la conrearen. D'altra banda, aquesta «valenciana prosa» demana un estudi especial, com a concepció retòrica més o menys definida, que algú hauria d'emprendre.

²² BERGER, *loc. cit.*

²³ El 1492: *Novelari català dels segles XVI a XVIII* (ed. Ramon Miquel i Planas), II (Barcelona, 1908-1916).

²⁴ ROIG, *Spill*, ed. citada, p. 382. Convé observar, encara que només sigui per establir-hi alguna comparació instructiva, que el 1519 a València s'havia publicat el *Cancionero de burlas provocantes a risa*, que no amagava la seva amena procacitat sota cap etiqueta «honorable». Aquest *Cancionero*, dependent del *Cancionero General* (València, 1511, 1514), i agregada la famosa *Carajicomedia*, té notables connexions —antisemítiques i prostibulàries— amb el món valencià de les darreries del xv i el començament del xvi que mereixen una atenció que encara ningú no li ha dedicat: veg., sense anar més lluny, «La orden de Valencia» i «Las diez Sebilas valencianas» de la *Carajicomedia* (ed. de Pablo Jauralde Pou i Juan Alfredo Bellón Cazalbán (Madrid, 1974), pp. 207 ss).

²⁵ RIQUER, *Traducciones castellanas*, p. 4.

²⁶ J.E. SERRANO MORALES, *Diccionario de las imprentas que han existido en Valencia desde la introducción del arte tipográfico hasta el año 1868* (València, 1818-1899), pp. 548 ss. L'inventari de Timoneda és del 1583, però fa la impressió que les existències de les llibreries valencianes anteriors no serien massa diferents, quant a idioma. Respecte a Barcelona, amb conclusions paral·leles, veg. *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1474-1553)* (Barcelona, 1955) publicats per J.M. Madurell i Jordi Rubió.

²⁷ Josep-Sebastià PONS, *La littérature catalane en Roussillon au XVIIe et au XVIIIe siècle* (Tolosa del Llenguadoc, 1929), pp. 3 ss.

²⁸ FUSTER, *Heretgies, revoltes i sermons*, pp. 159.

²⁹ Pere Antoni BEUTER, *Primera parte de la crónica general de toda España y especialmente del Reyno de Valencia* (València, 1549), «epístola» inicial, s.n.

³⁰ Manuel SANCHIS GUARNER, *Els valencians i la llengua autòctona durant els segles XVI, XVII i XVIII* (València, 1963).

³¹ Germà COLON, «L'humanista Furió Ceriol i la unitat de la llengua», en *Estudis de llengua i literatura catalanes*, I (Montserrat, 1980), pp. 117 ss.

³² Jeroni CONQUES, *Llibre de Joc* (ed. de Jaume Riera i Sans) (Barcelona, 1976).

³³ «Que cosa muy aueriguada es que al ingenio aprouecha lo que del ingenio sale, y por el mesmo respecto, lo que mucho al ingenio despierta, de gran ingenio procedio»: son unes ratlles que Viciàna calcà de les de Beuter ja reportades. Veg. Martí de VICIANA, *Libro de alabanzas de las lenguas Hebrea, Griega, Latina, Castellana y Valenciana* (València, 1574), s.n.

³⁴ SANCHIS GUARNER, *Els valencians i la llengua autòctona*, pp. 100 ss.

³⁵ VICIANA, *op. cit.*, s.n.: «La noble ciudad de Valencia, a veynte y ocho de Setiembre, año de mil y dozientos y treinta y ocho, fue presa y entrada por el venturoso Rey don Jayme, y poblada de nueva gente Christiana, con diuersas y no bien entendidas lenguas, porque hauia Ytalianos, Franceses, Alemanes, Cathalanes, Aragoneses, Nauarros, Vizcaynos y Castellanos. Y porque cada qual hablaua su lengua, hauia en la ciudad otra confusion que en Babel. Empero, como el Rey y los de su casa y corte, y muchos de sus vassallos hablauan lengua de Prouença y de Limos, aquella como a mas comun preualecio, pero no sin grande mixtura de otras lenguas, y todas en junto fue nombrada lengua Limosina...».

³⁶ Gaspar ESCOLANO, *Decada primera de la Historia de la insigne y Coronada Ciudad y Reyno de Valencia* (València, 1610), columna 96.

³⁷ Veg. Enric IBORRA, en el pròleg a la *Crònica de Beuter* (ed. 1982), pp. 25-26, i, encara, Vicent PITARCH, *Defensa de l'idioma* (València, 1972), *passim*.

³⁸ Sobre el cas de Narcís Vinyoles i el seu pròleg a la traducció castellana (València, 1510) del *Supplementum Chronicarum* de Felip de Bèrgamo, veg. FUSTER, *La Decadència al País Valencià*, p. 9, nota 3.

³⁹ VICIANA, *op. cit.*, «epístola del autor», s.n. És de lamentar, sobretot, que Viciàna traduís al castellà tots els documents que insereix en el *Libro tercero de la Chronica de la inclita y coronada ciudad de Valencia y de su reyno*

(València, 1564), molts dels quals avui desapareguts i a què ell havia tingut accés.

⁴⁰ VICIANA, *Libro tercero*, foli clxiii.

⁴¹ Veg., verbigràcia, Josep Maria DONATE, *Datos para la historia de Villarreal*, III (València, 1973), pp. 205 ss. El març del 1562, Viciana era a les proximitats d'Oriola: «...Lo magnífich Marti Viziana, cronista, es vengut en esta vila [Elx] ab letres del noble don Luis Ferrer y dels magnífichs jurats de la ciutat de Valencia, ab les quals fan saber como lo dit Viziana venia per les viles y lochs del present regne pera saber les coses notables que en aquells y ha, pera posarles en cronica en honra del present regne per averne memoria en lo devenidor, y pregant li feren al dit Viziana tota la bona obra que poguessen... Li hem donat al dit Viziana LXXVIII reals castellans per ajuda a la despesa y gastos...». V. GOZÁLVEZ PÉREZ, *Bajo Vinalopó. Geografía agraria* (València, 1977), p. 88 nota.

⁴² Jesús MILLÁN, «Aproximació a l'estudi del canvi de llengua a la comarca d'Oriola», en *Serra d'Or*, XVIII (1976), pp. 29-31.

⁴³ VICIANA, *Libro de alabanzas*, s.s.

⁴⁴ VICIANA, *Libro de alabanzas*, s.n.

⁴⁵ José F. MONTESINOS, en la seva introducció a *Diálogo de la lengua* de Juan Valdés (Madrid, 1964), pp. xlvii i liv.

⁴⁶ BEUTER, *Primera Parte de la Crónica*, dedicatòria, fol. iij. Per a la idea que de Jordi de Sant Jordi es feien els poetes valencians de la darrerria del xv, veg. el *Cancionero General*, edició de 1511, foli clxxxxviii.

⁴⁷ Francesc MARTÍ GRAJALES, *Ensayo de un diccionario biográfico y bibliográfico de los poetas que florecieron en el Reino de Valencia hasta el año 1700* (Madrid, 1927), pp. 192-199.

⁴⁸ De vegades, trobem «original llengua», «llengua natural» o «llengua materna» en un sentit clar d'evitar «llengua llemosina» o «llengua valenciana». Veg. ROIG, *Spill*, ed. Chabàs, p. 368 (1531); Josep RIBELLES COMÍN, *Bibliografía de la lengua valenciana*, II (Madrid, 1929), p. 306 (1557).

⁴⁹ N'hi ha una reedició (Madrid, 1878-1880), amb ampliacions de Joan B. Perales. Citaré per la de 1610.

⁵⁰ De tots els escriptors valencians de finals del xvi, que escriuen en castellà, Escolano és, al meu veure, el de prosa més enginyosa i fluida.

⁵¹ ESCOLANO, *op. cit.*, columnes 88-89.

⁵² ESCOLANO, *op. cit.*, col. 92.

⁵³ ESCOLANO, *op. cit.*, col. 78. És el tòpic —tan exacte— que ja repetí Nebrija.

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ Josep RODRÍGUEZ, *Biblioteca Valentina* (València, 1747), p. 197.

⁵⁸ RIBELLES COMÍN, *op. cit.*, *Bibliografia de la lengua valenciana*, I (Madrid, 1915), p. 88.

⁵⁹ ESCOLANO, *op. cit.*, col. 96.

⁶⁰ *Ibid.*

⁶¹ BERGER, *loc. cit.*, p. 182; Antoni FERRANDO FRANCÉS, *Els certàmens poètics valencians* (València, , 1983), p. 189 n.; FUSTER, *La Decadència al País Valencià*, pp. 8-29 i 114 ss.

DADES SOBRE JOAN FUSTER

Curriculum vitae

- 1922 Neix a Sueca (la Ribera Baixa).
- 1946-1956 Co-director de la revista literària *Verbo* (Alacant).
- 1947 Acaba els estudis de Dret de la Universitat de València.
- 1953 Premi Joaquim Folguera.
- 1956 Premi Josep Ixart.
- 1959 Premi Concepció Rabell.
- 1962 Premi Concepció Rabell i Premi Per Comprendre.
- 1962 Membre de la Fundació Gaietà Huguet, de Castelló de la Plana.
- 1968 En aparèixer el volum I de les seues Obres Completes, se li dedica un important homenatge a l'Ateneu Mercantil de València.
- 1970-1980 Assessor General de la *Gran Enciclopèdia Catalana*.
- 1971-1977 Assessor de la *Gran Enciclopedia de la Región Valenciana*.
- 1971 Co-director de la Col·lecció Lletra Menuda.
- 1972 Es crea el premi d'assaig Joan Fuster.
- 1973 Director de la Col·lecció de clàssics catalans Albatros.
- 1975 Premi d'Honor de les Lletres Catalanes.
- 1976-1977 Vice-president del Patronat d'Honor del Congrés de Cultura Catalana.
- 1978 Membre agregat de l'Institut d'Estudis Catalans.
- 1978 President d'Acció Cultural del País Valencià.
- 1978 President de la Fundació Josep Renau.
- 1979 Director de la revista *L'Espill*.
- 1981 Premi de les lletres del País Valencia.

Obres completes

1. *Llengua, literatura, història*, Barcelona, 1968.
2. *Diari 1952-1960*, Barcelona, 1969.
3. *Viatge al País Valencià*, Barcelona, 1971.
4. *Assaigs (I)*, Barcelona, 1975.
5. *Literatura i Llegenda*, Barcelona, 1977.

Estudis d'història cultural

- «Notes per a un estudi de l'oratòria vicentina», *Revista Valenciana de Filologia*, IV, fasc. 2-4, València, 1954.
La poesia catalana fins a la Renaixença, Mèxic, 1954.
La poesia catalana, 2 vol. Ciutat de Mallorca, 1956.
El món literari de sor Isabel de Villena, València, 1957.
«Jaume Roig i sor Isabel de Villena», *Revista Valenciana de Filologia*, V, València, 1955-1958.
Serrallonga. Vida i mite del famós bandoler, Barcelona, 1961.
«Ausias March, el ben enamorat», *Revista Valenciana de filologia*, VI, València, 1959-1962.
Poetes, moriscos i capellans, València, 1962.
El bandolerisme català. La llegenda, Barcelona, 1963.
Heretgies, revoltes i sermons, Barcelona, 1968.
Literatura catalana contemporània, 1972 i ed. posteriors.
«Plantejaments històrics del teatre valencià», *Els Marges*, 4, octubre 1975.
La decadència al País Valencià, Barcelona, 1976.
Contra el Noucentisme, Barcelona, 1978.

Obra literària en prosa

- El descrèdit de la realitat*, Barcelona, 1956.
Les originalitats, Barcelona, 1956.
Figures de temps, Barcelona, 1957.
Indagacions possibles, Ciutat de Mallorca, 1958.
Judicis Finals, Ciutat de Mallorca, 1961.
Qüestió de noms, Barcelona, 1921 i ed. posteriors.
El País Valencià, Barcelona, 1962 i ed. posteriors.
Nosaltres el valencians, Barcelona, 1962 i ed. posteriors.
Diccionari per a ociosos, Barcelona, 1964 i ed. posteriors.
Raimon, Barcelona, 1964.
Causar-se d'esperar, Barcelona, 1965 i ed. posteriors.
Combustible per a falles, València, 1967.

L'home, mesura de totes les coses, Barcelona, 1967. Pròleg J. Molas.
Consells, proverbis i insolències, Barcelona, 1968.
Examen de consciència, Barcelona, 1968.
Hi ha més catalans encara, Barcelona, 1969.
L'Albufera de València, Barcelona, 1970.
Babels i babilònies, Ciutat de Mallorca, 1972.
Exploració de l'ombra, 1974.
Un país sense política, Barcelona, 1976.
El blau de la Senyera, València, 1977. Segona ed. 1977.
Qüestió de noms i altres escrits, València, 1979.
Destinat (sobretot) a valencians, València, 1979.
Notes d'un desficiós, València, 1980.
Indagacions i propostes, Barcelona, 1981.
Ara o mai, València, 1981.
Veure el País Valencià, Barcelona, 1983.

Poesia

Sobre Narcís, València, 1949.
Ales o mans, València, 1949.
3 poemes, Alacant, 1949.
Va morir tan bella, València, 1951.
Terra en la boca, Barcelona, 1953. Pròleg de Josep V. Foix.
Escrit per al silenci, València, 1954. Segona ed. València, 1979.

Edicions i antologies

Pàgines escollides de Sant Vicent Ferrer, Barcelona, 1955.
Antologia de la poesia Valenciana, Barcelona, 1956. València, 1980.
Recull de contes valencians, Barcelona, 1958.
Ausiàs March: Antologia poètica, Barcelona, 1959. Segona ed. València, 1979.
Un món per a infants, València, 1959.
Flor d'enamorats, de Joan de Timoneda. València, 1973 i 1983.

La vida de santa Magdalena en cobles, de Jaume Gaçull. València, 1973.

Biblioteca valentina, de Josep Rodríguez. València, 1977.

Caciquisme roig, de Lluís Bernat. València, 1984.

Pròlegs

Pere QUART, *Les decapitacions*, Barcelona, div. ed.

Agustín BARTRA, *Màrcias i Adila*, Barcelona, 1957.

«Introducció a la poesia de Salvat-Papasseit» dins J. SALVAT-PAPASSEIT, *Poesies*, Barcelona, 1962.

«Introducció a la poesia de Salvador Espriu» dins S. ESPRIU, *Obra poètica*, Barcelona, 1963.

Josep CARNER, *Les bonhomies*, Barcelona, 1964.

CESC, *Gargots*, Barcelona, 1965.

Baltasar PORCEL, *Els escorpins*, Barcelona, 1965.

José Vicente MATEO, *Alacant a part*, Barcelona, 1966.

«Notes per a una introducció a l'estudi de Josep Pla» dins J. PLA, *El quadern gris*, Barcelona, 1966.

Lluís PERMANYER, *43 respostes catalanes al Qüestionari Proust*, Barcelona, 1967.

Pere A. BEUTER, *Primera part de la història de València*, València, 1971.

«Nota —provisional i improvisada— sobre la poesia de Vicent Andrés Estellés» dins V. ANDRÉS ESTELLÉS, *Recomane tenebres*, Obra completa 1, València, 1972. Segona ed. 1978.

Alfred GINER SOROLLA, *Dol duen les flames*, València, 1973.

Trinitat SIMÓ, *La arquitectura de la renovación urbana en València*, València, 1973.

Rafael ARACIL i Màrius GARCÍA BONAFÉ, *Industrialització al País Valencià: el cas d'Alcoi*, València, 1974.

Rafael L. NINYOLES, *Idioma i prejudici*, Ciutat de Mallorca, 1975.

Ovidi MONLLOR, *Poemes i cançons*, Barcelona, 1977.

Josep GARÉS, *Falç sense mà*, València, 1977.

«Una postdata, i potser no calia escriure-la» dins V. ANDRÉS

ESTELLÉS, *Lletra al pintor valencià Josep Renau*, València, 1978.
Isa TRÒLEG, *Mari Catúfols*, València, 1978.
Lluís LLACH, *Poemes i cançons*, València, 1979.
Ramon MUNTANER, *Crònica*, Barcelona, 1979 (n'hi ha versió castellana).

Traduccions al català

John FALKBERGET, *La quarta vigília*, Barcelona, 1962. I pròleg.
Albert CAMUS, *La pesta*, Barcelona, 1962. I pròleg.
—, *El mite de Sísif*, Barcelona, 1965. Amb J. Palàcios. I pròleg.
—, *L'home revoltat*, Barcelona, 1966. Amb J. Palàcios. I pròleg.
—, *L'exili i el regne*, Barcelona, 1967. Amb J. Palàcios. I pròleg.
—, *L'estrany*, Barcelona, 1967. I pròleg.
Ignazio SILONE, *Fontamara*, Barcelona, 1967. I pròleg.

Traduccions al castellà

Sebastià JUAN ARBÓ, *Verdaguer*, Barcelona, 1970.

Col·laboracions en obres col·lectives

Un segle de vida catalana, dirigida pel Dr. Ferran Soldevila, Barcelona, 1961.
El llibre de tothom, diversos anys.
Dolça Catalunya, Barcelona, 1968... diverses edicions.
Història de Catalunya, dirigida pel Dr. Joan Reglà, Barcelona, 1971.
L'aventura editorial a Catalunya, Barcelona, 1973.
Per a una cultura catalana majoritària, Barcelona, 1980.
Reflexions crítiques sobre la cultura catalana, Barcelona, 1983.

EXCLÒS DEL PRÉSTEC

Universitat Autònoma de Barcelona

Servei de Biblioteques

Reg. 131.680

Sig. 378.25(467.1)

Ref. 12500

